

Tutkimusmatkailua mainiosti lapsille

Jan Rydman

Markku Löytönen – Riikka Jäntti: *Uutta maailmaa tutkimassa. Tutkimusmatkaaja Pehr Kalm Pohjois-Amerikassa. SKS 2004, 40 s., sid.*

Pehr Kalm oli aikansa tunnetuimpia suomalaisia. Hänen Pohjois-Amerikkaan 1747–1751 tekemänsä tutkimusmatkan seurauksena syntynyt matkakirjansa käännettiin jo hänen elinaikanaan lukuisille kielille. Siitä ilmestyi 1800- ja 1900-luvuilla erikielisiä uusia ja tarkistettuja laitoksia ja viime vuosikymmeninäkin se on herättänyt jatkuvaa kiinnostusta.

Vuonna 1977 julkaistussa kanadanranskalaisessa laitoksessa sen toimittaja, professori Jacques Rousseau rinnasti Kalmin jopa Alex-

ander von Humboldtiin luonnontieteilijänä ja havaintojen tekijänä ja kirjaajana. Rinnastus oli tosin vahvasti liioitteleva: kun Humboldt esimerkiksi määrittäi 6000 kasvilajia, Kalm satakunta (ja jotka Linné sitten asetti paikalleen suuressa luonnonsysteemissään).

Toisaalta esimerkiksi Kalmin Niagaran kuvaus saavutti suuren huomion aikanaan: lyhenelmä siitä julkaistiin tuoreeltaan 1750 Benjamin Franklinin toimittamassa *Pennsylvania Gazette*ssa ja tämän jälkeen monessa muussakin julkaisussa. Putoukset oli ”löydetty” jo 1678, mutta Kalmin kuvaus siitä oli ensimmäinen luonteeltaan tieteellinen. Kalmin matkapäiväkirjalla oli muutenkin aikanaan melkoinen uutuusarvo:

yhtä seikkaperäistä Pohjois-Amerikan itärannikon kuvausta ei oltu aikaisemmin julkaistu.

Suomessa Svenska litteratursällskapet i Finland julkaisi vuosina 1966–1988 matkapäiväkirjan sellaisenaan neljänä niteenä. Suomeksi matkakirja ilmestyi professori Anto Leikolan yksiosaiseksi toimittamana vuonna 1991 (suom. Rauno Ekholm) nimellä *Matka Pohjois-Amerikkaan*. Kirja kattoi käytännössä vuodet 1748–49 sekä sisälsi kuuluisan Niagaran putousten kuvauksen. Matkan alkuosa ja lähes vuoden oleskelu Englannissa oli jätetty pois, samoin loppuaika Amerikassa ja paluu Ruotsiin.

Martti Kerkkonen kirjoitti Kalmin matkasta perusteellisen ja laajan tutkimuksen *Peter Kalm's North American Journey* (julk. Suomen historiallinen seura 1959); tätä teosta on vielä jokunen kappale jopa myynnissä.

Oman postimerkin Kalm sai vuonna 1979 yhdessä kahden muun 1700-luvun suomalaisen tiedemiehen Pehr Adrian Gaddin ja Petter Forsskählin kanssa, postimerkkien luonnostelijana oli Anto Leikola!

*

Tiede- ja tietokirjailijaprofessoreilla on kohtalonsa: kun Raimo Lehden päästää irti, voi olla varma, että hän kiertyy enemmän tai myöhemmin Keplerin ja Newtoniin, Anto Leikola Francesco Rediin ja Matti Klinge Henrik Gabriel Porthaniin. Professori Markku Löytöselläkin on ristinsä kannettavanaan: tutkimusmatkailijat.

Suomen Kulttuurirahaston 50-vuotisjuhlan merkeissä julkaistiin vuonna 1989 suomalaisista tutkimusmatkailijoista kertova kokoomateos *Matka-arkku. Suomalaisia tutkimusmatkailijoita* (SKS). Kirjan toimitti silloinen dosentti Löytönen ja komea eepos palkittiin sitten ansioistaan aiheellisesti myös Tieto-Finlandialla. Projekti vaikutti Löytöseen varsin olennaisesti. Paitsi että kirjoitti tuohon kirjaan artikkelin suomalaisesta Herman Spöring nuoremmasta, joka oli mukana James Cookin ensimmäisellä maailmanympäripurjehduksella, hänen mieltään alkoi kunkuttaa ajatus kertoa sama tarina lapsille suunnattuna. Löytösen iltasadut lapsilleenkin kun tuppasivat liikkumaan löytöretkien ja tutkimusmatkojen maailmassa.

Vuonna 1996 ilmestyikin lastenkirja *Eteläisten merten salaisuus* (SKS). Kirja ja sen saama vastaanotto innosti Löytöstä jatkamaan: vuonna 2001 ilmestyi *Arabian salaperäinen vaeltaja. Tutkimusmatkaaja G. A. Wallin* (SKS) ja tuoreimpana nyt huhtikuussa ilmestynyt *Uutta maa-*

ilmaa tutkimassa. Tutkimusmatkaaja Pehr Kalm Pohjois-Amerikassa (SKS).

Matka-arkku-kirjassa Löytönen itse kirjoitti Spöringistä, filosofian lisensiaatti Kaj Örnberg Wallinista ja professori Anto Leikola Kalmista. Niinpä Löytönen onkin nojannut kahdessa jälkimmäisessä kirjassa paljolti heidän asiantuntemukseensa ja teksteihinsä.

Kaikkia teoksia leimaa suuri huolellisuus ja asiantuntemus. Wallin-teoksessa on tähän liittyen jopa pieni sisäpiirivitsi ja omaperäinen kiitoksen osoitus: kirjan kuvitukseen sisältyy kuva Helsingin yliopiston päärakennuksen lehtisalista, jonka seinällä riippuu R. W. Ekmanin Wallinista 1853 maalaama muotokuva – kuin sattumalta kuvassa etualalla istuu kaksi hahmoa lueskelemassa Wallinin maalauksen edessä. Tarkkaavainen lukija panee merkille, että siinähan istuvat Löytönen itse sekä hänen asiantuntijana käyttämänsä Kaj Örnberg!

*

Kolmessa kirjassa on eronsa – osin jo materiaalista johtuen. Ehkä ehyin on Wallin-kirja. Wallinin seitsemän vuoden retki on esitetty kunnan seikkailukirjan tavoin, Kalm puolestaan ehkä ilmaisultaan ja ylöspanoltaan ilmevin, hyvässä mielessä keveästi ja luettavasti etenevä. Kun Wallinilta ja Kalmilta on käytettävissä selkeät matkapäiväkirjat, ei Spöringistä sellaista löydä. Spöring myös oli osa suurempaa joukkoa, Wallin ja Kalm omin nokin maailmaa hahmottamassa. Spöring oli kohteena vaikeampi: materiaalin vähyydestä johtuen kirjan päähenkilökin on vähintäänkin yhtä paljon itse James Cook ja itse matka kuin Spöring. Itse asiassa Spöring esiintyy vain noin kolmanneksessa kirjan sivuista.

Wallin-teoksesta alkaen Löytönen myös löytää tyyliinsä: hän ryhtyy käyttämään esimerkiksi eräänlaisena kuvituksena otteita kohteensa matkapäiväkirjoista. Spöringissä Löytösen tyyli on vielä ehkä hakusessa. Spöring-kirja on myös ehkä pykälää ”lapsellisempi” – jos nyt näin voi sanoa lapsille suunnatuista kirjoista – kuin seuraavat kirjat. Kirjasinkoko on selkeästi isompi, tekstiä olennaisesti vähemmän, yleensä yksipalstaisena. Mukaan on sisäkansiin vielä liitetty ilmeisesti kirjoittajan itsensä kehittämä yksinkertainen, Cookin matkaa havainnollistava laupapeli. Kätevää matkamukaanotettavaa lapsille: kirjan ja pelin yhdistelmä (ohjeet annetaan siihenkin tilanteeseen, miten peliä voi pelata ilman ”virallisia” pelinappuloita tai arpakuutiota).

*

Kalm-kirja etenee selkeästi ja saman kaavan mukaisesti kuin edellisessä Wallin-kirjassa: tausta, matkan valmistelut, päähenkilön esittely ja perustelut matkalle. Sitten edetäänkin kronologisesti matkan ja tapahtumien kuvauksiin. Monenlaiset kiintoisat detaljit, Kalmin kuvaukset oudoista kasveista, tavoista ja eläimistä esitellään tipoitain siellä täällä lukijan mielenkiinnon ylläpitämiseksi. Nämä detaljit luovat sopivia makupaloja tämän perusrungon, matkakertomuksen, päälle.

Kalmin matkakirjalla ei ollut erityisempää kompositiota. Kalm lähinnä merkitsi muistiin asioita sen mukaisesti kuin niitä havaitsi tai ne päähen pälkähtivät. Siinä mielessä Kalmin matkakirjaa voi pitää kovin hajanaisena. Löytönen onnistuukin sivurajoituksen ja oletetun lukijakunnan huomioonottaen tekemään omasta kertomuksestaan varsin ehyen: siinä on alku, keskikohta ja loppu. Ja liima-aineena monenmoisia sattumuksia ja valittuja paloja matkakirjasta. Löytösen kirjasta saa hyvän pikakatsauksen niin aikaan, Kalmiin, matkaan kuin sen merkitykseenkin.

Hyvän lasten ja nuorten kirjan, myös tietokirjan, tuntee siitä, että myös aikuinen viihtyy sen seurassa. Eli että siinä on niitä ulottuvuuksia. Noin neljääkymmeneen sivuun paketointi vaatii tiukkaa harkintaa ja olennaiseen keskittymistä. Löytönen on annetuissa raameissa onnistunut kirjoissaan mainiosti. Kieli on selkeää, asiat etenevät johdonmukaisesti.

Eikä Löytönen olisi kunnan tutkija, ellei olisi liittännyt kirjojensa loppuun myös ehdotuksia jatkolukemistoksi. Ehkä nurinkurisesti suppeimmassa Spöring-kirjassa tätä Aiheesta enemmän -kirjallisuutta on eniten (10), myös vieraskielisiä, uusimmassa vähiten (3).

Kuvittajana kahdessa ensimmäisessä kirjassa oli Miisa Waismaa, tuoreimmassa Kalm-kirjassa Riikka Jäntti. Kuvitus kahdessa aiemmassa oli toki selkeä, mutta erityisesti Jäntin ruskeasävyiset tussein tehdyt kuvat Kalm-kirjassa

miellyttävät silmää, ne ovat ensiluokkaisia ja hyvin ilmaisuvoimaisia. Jäntti on lisäksi tehnyt huolellista taustatyötä kuvituksen historiallisen "oikeellisuuden" eteen.

*

Löytönen on nyt saattanut lasten tietokirjoiksi *Matka-arkun* kolme ensimmäistä artikkelia, hyödyntämättä on tusina muita. Ei tekeminen lopu Löytöseltä?

Löytönen liikkuu valitettavan harvalukuisessa joukossa. Suomalaisia enemmän tai vähemmän lapsille suunnattuja tieteeseen ja tutkimukseen vankasti kiinnittyviä kirjoja ilmestyy kovin niukasti. *Vuoden kirjat 2003* -katalogiin kun tutustuu, niin huomaa, että varsinaisia tietokirjoja ilmestyi vain noin viisi kovin väljästi tulkiten: kolme lasten luontokirjaa, yksi teos "ajantiedosta" koululaisille, yksi kirja maailman valtioiden perustiedoista (kartat, liput yms.).

Muutama tieteellinen seurakin on myös harrastanut tällaista julkaisutoimintaa: SKS:n lisäksi esimerkiksi Tähtitieteellinen yhdistys Ursa, jonka toiminnassa lasten ja nuorten tähtitiedekasvatuksella erilaisine kursseineen ja leireineen on muutenkin keskeinen rooli.

Suuremmat kustantamotkin toki julkaisevat hienoja tietokirjoja lapsille ja nuorille, useimmiten kuitenkin käännöskirjoina. Kotimainen tuotanto tuntuu olevan vain muutaman innostuneen tutkijan varassa, näiden markkulöytösten, heikkiojien ja leenatähtisten,

Pitäisikö esimerkiksi Tiedonjulkistamisen neuvottelukunnan ryhtyä määrätietoisesti kannustamaan tutkijoitamme kirjoittamaan myös lapsille ja nuorille? Pitäisikö luoda oma erityistukimuoto lasten ja nuorten tietokirjallisuuden tukemiseen? Kannattaisi harkita.

Kirjoittaja on Tieteessä tapahtuu -lehden päätoimittaja ja Tieteellisten seurain valtuuskunnan tiedotuspäällikkö.